

H. Klink, Hoornaar

Psalm 87 (in de vertaling van de LXX) en de vroeg-christelijke gemeente

*Een psalmlied, met het oog op de kinderen van Kores.
Zijn fundamenten zijn op de heilige bergen
De Heer heeft de poorten van Sion lief
Meer dan alle woningen van Jacob.
Heerlijke dingen zijn over u gesproken, stad van God!*

*Ik zal Rahab en Babylon in herinnering roepen, als degenen
die Mij kennen:
en zie, de andere stammen, en Tyrus en het volk van de
Ethiopiërs, die zijn daar geboren!
'Moeder Sion', zal een mens zeggen,
En een mens werd in haar geboren.
En de hoogste zelf heeft haar fundament gelegd.
De Heer (kurios) zal het vertellen in de geschriften van de
volkeren
en van die heersers die in haar waren.*

Zoals wanneer allen zich verheugen, zo is het wonen in u!

De 87^e psalm is vreugdevol. Bij elke doopbediening waarin hij gezongen wordt, ervaart de gemeente van Christus daar iets van: "Van Sion zal het blijde nageslacht, haast zeggen: deez' en die is daar geboren."

Dit vreugdevolle is terug te vinden in de Hebreeuwse tekst van de Psalm, maar nog veel meer in de hierboven afgedrukte Griekse vertaling ervan, de Septuaginta (LXX), die twee eeuwen voor Christus tot stand kwam. De LXX is de Bijbel die door Joden in de diaspora en in de Griekssprekende synagogen in Jeruzalem werd gebruikt. Dit geldt ook voor de christenen in de eerste christengemeente in Jeruzalem, van wie velen alleen Grieks spraken. Het is van betekenis dat we ons dat realiseren.

In de Psalm vormt vers 5 de centrale tekst: "'Moeder Sion', zal de mens zeggen en de mens is in haar geboren." Deze woorden hangen nauw samen met de voorafgaande waarin de stad van God bezongen wordt (vers 3): "heerlijke dingen worden van u verteld, o stad van God!" 'Moeder Sion' is dus de 'stad van God', waarover heerlijke dingen worden gezegd. Wat zijn die heerlijke dingen?

De dichter heeft Jeruzalem ooit bezocht. De ervaringen die hij er opdeed, vormen de bouwstenen voor een rijk toekomstperspectief, waarin

Inhoud

Meditatie	89
Dr. H. Klink, Hoornaar	
Terugblik op de conferentie in Vianen	91
Drs. M. den Admirant, 's-Gravenhage	
J.H. Gunning Jr. over de encycliek van paus Leo XIII: 'De eenheid der Kerk' (II, slot)	94
Drs. C. Bos, Benschop	
Enkele gedachten naar aanleiding van de aanslag in Boston	95
Annemarie Krijger-van Esch, Rotterdam	

Een woord van Dietrich Bonhoeffer (1906 -1945)

De 'kerk van het succes' is werkelijk nog op geen stukken na de 'kerk van het geloof'.

hij de lezer meeneemt: er is sprake van een feestvierende menigte die de straten van de stad bevolkt. De dichter maakt er deel van uit en geeft zijn ogen goed de kost. Ineens, als hij van de ene straat in de andere komt, ziet hij tot zijn verrassing niet alleen Israëlieten. Ook andere volkeren zijn gekomen om God eer te bewijzen. Zij nemen deel aan de feestvreugde. Verrast roept hij uit: 'Er zijn hier zelfs inwoners en nakomelingen van Rahab en van Babel!' En hij hoort Gods stem als het ware, die daarvoor gezorgd heeft: 'Ik zal ze me te binnen brengen, omdat ze Mij kennen.'

De Psalm geeft een opsomming van de volken die hij er aantreft. Babel, Rahab, Tyrus. Zelfs Filistijnen en de nakomelingen van de Ethiopiërs zijn in Sion te vinden, sterker: ze zijn er geboren. Om die reden roept hij in verwondering over Jeruzalem uit: "moeder Sion!" De stad van God is de moederstad. Deze exclamatie komt zo niet voor in de Hebreeuwse tekst. Het woord 'moeder' ontbreekt. Er staat niet meer dan: "Ja, van Sion wordt gezegd: ieder van hen is in haar geboren."

In de Griekse versie wordt niet alleen het woord 'moeder' toegevoegd. Er staat ook dat een mens zal zeggen 'moeder Sion'. Meerdere uitleggers van de Psalm zijn het erover eens dat de woorden een verwijzing bevatten naar de profetie van Bileam, zoals we die opnieuw vinden in de LXX.

Bileam was een 'heidense' profeet. Toen het volk Israël door de woestijn naar het beloofde land trok, dwong Balak hem om, terwijl hij vanaf een heuvel neerkeek op het volk, een onheilsprofetie over het volk uit te spreken. In plaats daarvan sprak hij een beloftevolle toekomstvoorspelling uit. Deze voorzegging is in de Griekse tekst van het OT veel rijker dan in de Hebreeuwse tekst. Het opvallende van Bileam's voorzegging is de paradijselijke schildering van Kanaän waar het volk zou gaan wonen. Bileam schildert de toekomst zo dat het is alsof God het volk, als het in Kanaän gaat wonen, terugvoert naar het paradijs, waar het goed was, waar vier waterstromen ontspringen en waar de mens (Adam) in zijn prilheid met God kon leven. Hij voegt er onmiddellijk aan toe: "Dan zal er een man (of: een mens) komen, die zal regeren over al de volkeren. God zal hem uit Egypte voeren." Tegen deze paradijselijke achtergrond zal er, aldus Bileam, in Israël een heilandsgestalte komen, een koning, die vanuit Sion zal regeren over alle volkeren.

De woorden van Bileam, zoals we die vinden in de Griekse tekst hebben een belangrijke rol gespeeld, vooral in het Jodendom van de diaspora. De vertaler van Psalm 87 was er ook bekend mee. Psalm 87 zinspeelt op deze paradijselijke toestand met de al aan-gehaalde woorden "Moeder Sion! zal een mens zeg-

gen." In dat licht wordt het verklaarbaar dat de volkeren in het feestgedruis in de heilige stad aange-troffen worden. Het is alsof het bejubelde Jeruzalem aanschuift tegen het paradijs! De rijkdom van de stad doet paradijselijk aan. Zij heeft iets moederlijks. Zo worden in de Psalm de contouren van het toekomstige Sion geschilderd: in de stad openbaart God zich als in het begin van de schepping. De (nieuwe) mens wordt er geboren. En: er is een heilskoning die daar zorg voor draagt en de stad de eer geeft 'moeder' genoemd te worden. Veel volkeren worden erin geboren, omdat Hij er regeert!

Deze Psalm kende de vroeg-christelijke gemeente, die met Pinksteren ontstaan is. Het loont de moeite om deze Psalm als het ware met haar ogen te lezen. De gemeente leefde in Jeruzalem, toen de stad opnieuw het absolute centrum van het Jodendom was geworden: de stad was door Herodes enorm verfraaid en vormde het middelpunt van het Jodendom. Zij had ook een internationale uitstraling. Op de feestdagen bevolkten duizenden pelgrims de stad, ook proselieten uit vele volkeren. In deze situatie moet de christelijke gemeente, in het licht van de recente gebeurtenissen rondom Jezus, het volgende opgevallen zijn als ze de Psalm las.

1. Heerlijke dingen worden van Jeruzalem verteld. Men kende deze 'dingen' maar al te goed. Op het Pinksterfeest was de Geest van God neergedaald en Jezus' heerlijkheid was voor de pelgrims manifest geworden. Ze was aan het licht gekomen met grote overvloed.
2. In dit Jeruzalem was Jezus gekomen, die tot de stad gezegd had (moederlijk bijna): "Jeruzalem, Jeruzalem, hoe vaak heb ik u bijeen willen vergaderen, als een hen haar kuikens, maar gij hebt niet gewild." Met deze woorden zinspeelt Jezus op het 'in Jeruzalem geboren worden'.
3. Jezus was na de blijde intocht bij de tempel gekomen. Deze reinigde Hij, omdat de tempel niet, zoals bedoeld, een bedehuis was voor 'alle volkeren'. De tempel werd afgeschermd van de heidenen, het voorhof der heidenen werd bezet door verkopers van dieren voor de offerdienst. Ruimte voor de heidenen was er niet.
4. Men had er Jezus gevangen genomen en gekruisigd. De 118^e psalm die de schare zong op Palmzondag was in vervulling gegaan: de hoeksteen van God werd weggeworpen door de bouwlieden. Maar tegelijk: "God heeft hem tot een hoeksteen gelegd." Het is Pasen geworden, even buiten Jeruzalem ontmoette Jezus Maria Magdalena en de

discipelen en velen meer.

- In het verlengde van de opstanding is Jezus verheerlijkt, tot *kurios* geworden: "Mij is gegeven alle macht in de hemel en op de aarde, gaat dan heen en onderwijst alle volkeren, te beginnen bij Jeruzalem, waar u door mijn Geest kracht uit de hoogte zult ontvangen om dit te kunnen doen!"
- Dit laatste had plaats gevonden op het Pinksterfeest, toen velen uit allerlei volkeren (ook proselieten die bij het feest waren) tot geloof kwamen en "toegevoegd werden aan de gemeente die zalig werd."

Tegen deze achtergrond is het dat Psalm 87 des te meer ging spreken. De Psalm is met Pinksteren tot vervulling gekomen! Daardoor kregen de woorden van de Psalm een veel vollere klank dan tot kort tevoren. Langzamerhand is het de gemeente duidelijk geworden welk een wonderlijk perspectief er in deze Psalm zit. Zij spreekt niet alleen over het concrete zichtbare Jeruzalem van elke dag, maar ook over de kerk, de *ecclesia*, die in Jeruzalem is ontstaan. Zij is gebouwd op de steen, die in eerste instantie door de leidlieden van het volk verworpen werd, maar door God verhoogd werd. Zo is zij een moederstad geworden, het gebouw, de nieuwe tempel, waarnaar de volkeren toestroomden! Zo begon deze Psalm in Jeruzalem in vervulling te gaan, alleen op een veel grootsere manier dan het oude Jeruzalem kon waarmaken.

De Godstad waarover de Psalm zingt, is de stad die een Mens (Jezus Christus) aanwees als de moederstad! Jezus bracht haar tot stand op Golgotha, op de Paas-

morgen en Hij opent op Pinksteren de toegang tot deze stad. Hij droeg er zorg voor dat veel volkeren kwamen en daar geboren werden! De toegang wordt verleend waar Hij erkend wordt als Heer (*kurios*), zoals Petrus dit de samengestroomde menigte op het tempelplein voorhield: "het zal zijn dat een ieder die die Naam des Heren aanroept, zalig zal worden." 'Aanroepen' wil zeggen: als *kurios*/Heer erkennen.

Maar niet alleen in Jeruzalem zullen de volkeren daartoe aangespoord worden. Dat gebeurt door de apostelen over heel de wereld. Zo zou in vervulling gaan wat Bileam voorspreekt: een Man zou komen, die over alle volkeren zou regeren. Hij doet dat door middel van de apostelen. De stad die daardoor tot stand komt, is werkelijk door de Allerhoogste zelf gesticht, zoals het slot van Psalm 87 (LXX) aangeeft!

Het is alsof de Psalm in de Griekse vertaling nog meer aanduidt. Er is sprake van geschriften waarin de grote daden van God zijn opgeschreven, die onder de volkeren en hun koningen worden verspreid. Onwillekeurig denk je daarbij aan de Evangelien en de brieven van de apostelen.

Vooraf is er sprake van vreugde. Het wonen in Sion, het betrokken zijn bij de stad van God, heeft iets paradijselijks. Niet voor niets heet de boodschap van de apostelen 'Evangelie', blijde boodschap. Want Jezus herstelt de paradijselijke toestand, waarin de mens geboren wordt: de nieuwe mens, die wederom geboren wordt uit de Heilige Geest. De vreugde die dat teweeg brengt, is onuitputtelijk: *Zoals wanneer allen zich verheugen, zo is het wonen in u!*

H. Klink, Hoornaar

Terugblik op de conferentie in Vianen

Op zaterdag 1 juni jl. werd de jaarlijkse conferentie van de kring van "Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge" gehouden. Het trefpunt was opnieuw - al weer voor de achtste achtereenvolgende maal - de Grote Kerk in het historische stadje Vianen, dat twee dagen tevoren nog was vereerd met een kennismakingsbezoek van het koningspaar. De dagvoorzitter, ds. G.C. Bergshoeff, verwelkomde de circa honderd aanwezigen, onder wie ds. H.J. Lam als afgevaardigde van de Gereformeerde Bond. In zijn openingswoord memoreerde de voorzitter het overlijden (op 12 december 2012) van ds. J.K. Vlasblom, die vele jaren deel uitmaakte van het Stichtingsbestuur en zich destijds bereid had verklaard deze conferentie te leiden. Onder orgelspel van de heer Kees Geluk werden enkele verzen van Psalm 93

gezongen, waarna ds. Bergshoeff in gebed voorging. Hij las vervolgens de verzen 13-22 van 1 Petrus 3 (in de herziene Statenvertaling) over het rekenschap geven van de hoop. De oproep om verantwoording af te leggen van de hoop die in ons is, heeft belijdenisgeschriften opgeleverd. Telkens opnieuw moeten wij de geloofswaarheden verkondigen in de tijd waarin we leven.

Traditiegetrouw volgde de herdenking van hen die sedert de vorige conferentie (2 juni 2012) uit de vriendenkring werden weggenomen. Voorzover het Stichtingsbestuur bekend, ontvielen ons de volgende broeders en zuster:

- de heer ds. J. van de Ketterij te Zwartebroek
- de heer ds. C.A. Korevaar te Rotterdam
- de heer G. Natzijs te Amersfoort

4. de heer E.M. Bakker te Goes
5. de heer ds. H. Visser te Huizen
6. de heer C.W. Rimmelzwaal te Tholen
7. de heer ds. W.E. Steenbeek te Amersfoort
8. de heer R. Schreuder te Brakel
9. de heer Van Beek te Heerde
10. de heer G. Visch te Loosdrecht
11. de heer ds. J.K. Vlasblom te Nunspeet
12. de heer C. Vos te IJsbrechtum
13. de heer A. van Werkhoven te Barendrecht
14. de heer W.H. Alblas te Den Haag
15. de heer K. Zuidema te Wezep
16. de heer J. Bos te Dirksland
17. de heer ds. G. Westland te Zeewolde
18. de heer ds. J. van Rossem te Waarder
19. de heer ds. J.P.van Roon te Zeist
20. de heer G. Paauw te Lunteren
21. mevrouw G.J. Beindorff-Kuil te Rotterdam

Nadat de voorzitter deze namen had voorgelezen en er een korte stilte in acht was genomen, zongen de aanwezigen staande enige verzen van Gezang 293 uit de Hervormde bundel van 1938: "O God, die droeg ons voorgeslacht..."

Belijden, toen en nu

De opzet van de conferentie was ditmaal iets anders dan we gewend waren. 's Morgens werden twee lezingen gehouden rond het thema: *Het belijden van de Kerk, toen en nu*. In de middag gaven drie personen korte reacties op dit thema en de lezingen, waarna een forumdiscussie volgde.

Drs. L.J. Geluk ging in een kerkhistorische lezing in op de betekenis van de Duitse vorsten voor de Reformatie en in het bijzonder voor de Heidelbergse Catechismus, die 450 jaar geleden door Ursinus en Olevianus werd opgesteld. De feitelijke macht in het "Heilige Roomse Rijk" berustte niet bij de keizer, maar bij de vele lagere overheden. Zij beslisten welke religie in hun gebied kon worden beleden. De Augsburgse geloofsbelijdenis van 1530, een staatsrechtelijk document, opgesteld door Melanchton, werd door de evangelische vorsten ondertekend. Later maakte Melanchton zich voorzichtig los van de lutherse avondmaalsleer en kwam er een gewijzigde tekst van de Augsburgse confessie. In de Keurpalts speelde keurvorst Frederik III vanaf 1559 een belangrijke rol. Hij was streng rooms opgevoed, werd onder invloed van zijn vrouw luthers en later meer en meer calvinist. De keurvorst zag het als zijn roeping de vrije loop van het Woord van God te bevorderen. Bullinger en Calvijn hadden veel waardering voor hem. In 1563 verscheen een nieuwe catechismus die de vorige, lutherse catechismus moest ver-

vangen. Ze werd opgenomen in de nieuwe kerkorde van dat jaar.

Na een muzikaal intermezzo sprak dr. H. Klink over het belijden in onze tijd. Steeds weer doet zich in de geschiedenis een uitdaging voor, die vraagt om een antwoord. In onze tijd zijn wij geroepen te belijden en te getuigen. Kunnen wij in de Schrift een antwoord vinden op de vragen van vandaag? Hebben we een woord voor de wereld? Stellig, maar dan moeten we er wel van doordrongen zijn dat de Schrift betrouwbaar en relevant is. De kern van de Bijbelse boodschap is, zoals historisch onderzoek aan het licht heeft gebracht: In Christus is het Koninkrijk der hemelen op aarde gekomen als realiteit. Dit is ondermeer verwoord in Gezang 463: "Geef dat uw roepstem wordt gehoord, als eenmaal bij de zee... O vrede van Tiberias, o heuvels in het rond, waar Jezus in het zachte gras de mensen liefhad en genas, en in hun midden stond". Ook Rembrandt een zintuig voor de presentie van Christus' Koninkrijk, zoals zijn bijbelse schilderijen en etsen laten zien. Dr. Klink illustreerde de kracht van dit Koninkrijk aan de hand van het levenseinde van Sophie Scholl, die in de Tweede Wereldoorlog met haar broer en enkele anderen in verzet kwam tegen Hitler. Zij hield tijdens haar verhoren vast aan Gods wil. Toen deze nog heel jonge vrouw als een moderne martelares haar dood tegemoetging, had ze Jezus Christus voor ogen. En dat terwijl ze door in te stemmen met het nazi-regime kans had gemaakt de dood te ontlopen. Ook de moderne mens, kan door de verkondiging van het heil Christus gaan zien als degene die de boeien van het bestaan openbreekt en de hemelse werkelijkheid als perspectief biedt.

Nadat mevrouw G.M. van Ommen-Middelkoop nog enkele zakelijke mededelingen had gedaan en er was gecollecteerd, sloot ds. Bergshoeff de ochtendbijeenkomst en sprak een gebed voor de maaltijd uit.

Reacties

In de middagvergadering reageerden mevrouw drs. M.A. Aalders (historica), drs. P.J. Dijkman (hoofdredacteur van *Christen Democratische Verkenningen* van het CDA) en dr. J. van Eck (classicus en voormalig legerpredikant) op de lezingen.

Volgens mevrouw Aalders geeft de Heidelbergse Catechismus geen volledig antwoord op de problemen van deze tijd. Het gaat daarin om de individuele mens en zijn persoonlijk zieleheil. Maar welk geloofsantwoord krijgen we op vragen als: hoe gaan we om met de schepping, hoe met het begin en het einde van het menselijk leven en waar liggen de grenzen van wetenschap en techniek? Als een ander punt is de Wet der

Tien Geboden te noemen. Zijn deze in de Heidelbergse niet een tuchtmiddel om ons op het rechte pad te houden? Maar Psalm 119 bezingt in 176 verzen juist de vreugde van de Wet. In het leven van alledag heeft mevrouw Aalders ook moeite met de zinsnede in de Heidelbergse, "dat wij geheel en al onbekwaam zijn tot enig goed en geneigd tot alle kwaad". In een nieuwe geloofsleer zou allereerst de lofprijzing van God een plaats moeten krijgen: God, de Almachtige, de Barmhartige en bovenal onze Vader.

Drs. Dijkman stelt vast dat in de politiek een verschuiving van een dogmatisch naar een ethisch christendom heeft plaatsgevonden. Tussen 1910 en 1960 werd de Heidelbergse in de Tweede Kamer 60 tot 70 keer geciteerd, in de periode 1960-2010 nog 35 maal en dan meestal door de SGP. Het beroep op de christelijke traditie is vrijwel verdwenen. Soms lijkt het alsof er een smet op het verleden ligt. Toch moeten we met het verleden in gesprek blijven, en wel om drie redenen: het verleden kan ons 1) inspireren, lessen bijbrengen, 2) behoeden voor kortzichtigheid en overhaaste beslissingen en 3) helpen om te relativeren. We mogen het verleden niet verabsoluteren (door het als norm voor het heden te zien), maar evenmin "wegrelativeren" (als we het buiten beschouwing laten). In dit opzicht was er verschil van opvatting tussen twee leden van de vroegere CHU-kamerfractie: H.W. Tilanus, die nogal eens schermde met Groen van Prinsterer, en freule Wittevaall van Stoetwegen, die op de vraag: wat heeft Groen ons vandaag te zeggen, antwoordde: niets!

Dr. Van Eck heeft zich verbaasd over de beslissende rol van de overheid bij de invoering van een catechismus. Onze huidige overheid is juist bezig de laatste sporen van religie uit de samenleving te verwijderen. Aangaande het belang van de Heidelbergse merkt dr. Van Eck op dat we in deze catechismus alle theologische thema's in het blikveld hebben. We kunnen spreken van "een waakhond" bij het Evangelie. Opvallend is bijvoorbeeld de manier waarop de heilsboodschap wordt geformuleerd in antwoord 18: "Onze Here Jezus Christus, die ons van God tot wijsheid, rechtvaardigheid, heiligmaking, en een volkomen verlossing geschonken is". Op dit "ons", of liever *mij*, komt het aan. Maar hoe weet je, of het ook voor jou geldt? Na antwoord 18 volgt de vraag: waaruit weet jij dit? En hierop wordt geantwoord: uit het heilig Evangelie. Het woordje *ons* maakt kennelijk deel van het Evangelie uit. Het is een Hollands drama dat dit woordje vanaf de 17de eeuw uit de prediking begon te verdwijnen en daarmee ook de zekerheid van het geloof. Een ander voorbeeld van de catechismus als "waakhond" vinden we in vraag en antwoord 10: wil God zulke ongehoor-

zaamheid ongestraft laten? Neen, maar Hij vertoort zich schrikkelijk en wil de zonde straffen. In zijn *Opheldering* van de Heidelbergse wijst Kohlbrugge erop dat de catechismus zegt: God wil de zonde straffen en niet: Hij straft de zonde. De toorn van God is eigenlijk het begin van de weg naar verlossing.

Forumdiscussie

Na een korte pauze volgde een forumdiscussie onder leiding van dr. B.J. Spruyt. De vijf genoemde sprekers namen deel aan deze discussie, waarbij ook andere conferentiegangers het woord konden krijgen. Allereerst kwam de actualiteit van het reformatorische belijden aan de orde. Is de vraag van Luther: hoe krijg ik een genadig God, nog actueel of is ze achterhaald? Deze vraag blijft belangrijk, is zeker niet achterhaald, maar ze kan wel worden uitgebreid (dr. Van Eck). Elke eeuw heeft zijn eigen vragen en eigen belijden: de Godheid van Christus, de Drieëenheid, de vrije wil. In de tijd van Luther was de rechtvaardiging door het geloof het voornaamste item (dr. Klink). Drs. Geluk merkte op dat de vraag van Luther alleen terug te vinden is in het eerste deel van de Heidelbergse. Ook wees hij er op dat de catechismus werd opgenomen in de kerkorde, maar oorspronkelijk niet bedoeld was als belijdenisgeschrift, maar als leerboekje. In ons land is ze dat wel geworden. Conclusie: de vraag van Luther is niet achterhaald, maar is thans niet meer hét item. Naar aanleiding hiervan merkte één van de aanwezigen op dat Kohlbrugge de catechismus geheel zou onderschrijven; hij had geen optimistisch beeld van de mens. Een andere conferentiedelnemer wees op het onderscheid tussen algemene en bijzondere genade. Er gebeurt ook veel goeds in de wereld; als het gaat om de omgang met de naaste, kunnen niet-christenen een voorbeeld zijn. Een deelnemster legde er de nadruk op, dat de vraag van het persoonlijk geloof heel belangrijk blijft en actueel is, vooral als we denken aan de vele christenen die vervolgd worden. We moeten voor God rekenschap afleggen en kunnen alleen van genade leven.

Vervolgens werd gesproken over het belijden nú. Het thema van het Nieuwe Testament is: het Koninkrijk der hemelen is nabij gekomen. Deze gedachte speelde nog niet zo in de eeuw van de Reformatie. Het is als een "armoede" aan te merken dat in onze tijd buiten de kring van geestverwanten geen belangstelling bestaat voor de geschriften van theologen als Martin Hengel en dr. W. Aalders (aldus dr. Klink). In reactie op hetgeen door de heer Dijkman naar voren was gebracht, kwam nog het belang van historisch besef ter sprake. Het vraagstuk van de zin van de geschie-

denis moet worden doordacht. Wij zijn geroepen een antwoord uit Gods Woord te geven. Het Schriftwoord kan actueel gemaakt worden voor de huidige situatie, bijvoorbeeld met de oproep, een zekere afstand te bewaren ten opzichte van de moderne media. Het geloof kan mensen ook christelijk zelfbewustzijn aanleren (dr. Van Eck). In de politiek is een belangrijke vraag, of er nog ruimte is voor minderheden: "mag je in Nederland nog gewetensbezwaren hebben?" (drs. Dijkman).

Aan het einde van de conferentie sprak ds. Bergs-hoef een dankwoord uit, in het bijzonder aan dr. Spruyt, de vijf sprekers, mevrouw Van Ommen, de

organist en de koster. De bijeenkomst werd afgesloten met een dankgebed en het zingen van de beide verzen van gezang 305 uit het Liedboek voor de Kerken.

De deelnemers mogen terugzien op een leerrijke conferentie. Zij die niet aanwezig waren, kunnen uitzien naar volgende nummers van *Ecclesia*, waarin veel van wat gezegd is, kan worden nagelezen. Bovendien ligt het in de bedoeling, de thema's die aan de orde kwamen, in ons blad uit te diepen.

Rest ons nog te vermelden dat de collecte het mooie bedrag van € 544,11 heeft opgebracht.

M. den Admirant, 's-Gravenhage

J.H. Gunning Jr. over de encycliek van paus Leo XIII: 'De eenheid der Kerk' (II, slot)

Uitzicht

Aan het einde van zijn rede geeft Gunning uitzicht op de werking van God. Wij zelf als kerk kunnen de eenheid niet maken, dat moet God doen. Wij hebben de roeping om op onze post te staan en de kerk in trouwe liefde te dienen, want: "Alle oordeelen Gods zijn hun die ze verstaan en aanvaarden willen, tot verlossing. Wij verwachten die verlossing niet van eigen werken of pogen, maar van Gods daad." Deze hoop leert ons 'nederig' en 'blijmoedig' te arbeiden in de kerk.

Het past ons niet om de beschuldigende vinger uit te steken naar onze Roomse broeders om zelf rein over te komen. Nogmaals verwijst Gunning naar onze gemeenschappelijke schuld die we als gehele kerk tegenover God hebben. Hij belijdt dat de gehele kerk werelds is geworden. Maar Gunning belijdt ook dat de "Gekruisigde, de Koning der Joden en Heiland der wereld, is tusschen ons. Hij is verheerlijkt in almacht, en heeft zijne kerk niet verlaten. De Heilige Geest blijft bij ons. Daarom gelooven wij dat Hij tot onze verlossing en blijdschap zal verschijnen." Als we zo naar de droeve omstandigheden van de kerk kijken, zegt Gunning, worden we niet moedeloos!

Moedeloosheid in de kerk ontstaat, omdat de mens zelf "middelpunt aller dingen" wil zijn. Maar daarvan is "het geloof aan de eenheid der kerk het tegendeel." Gunning vestigt onze aandacht op het woord van Paulus in Efeze 1 vers 10 waar Christus het Hoofd en middelpunt aller dingen wordt genoemd. In de eerste helft van zijn encycliek stemt paus Leo XIII met dit woord van Paulus in. Maar in de tweede helft horen we Leo XIII zeggen: "deze eenheid is in Rome, onderwerpt u allen aan dien Stoel." Volgens Gunning oordeelt de geschiedenis zelf over deze uitspraak. Door deze uitspraak te handhaven wil "Rome over allen heersen", terwijl katholiek betekent: "dien allen in de liefde!" De dienende liefde bereikt

het wezen, de bodem van het hart. Zij alleen maakt in Christus een echte eenheid van de kerk. Zo kan de eenheid van de kerk bestaan. En daarom zal het "Paus Leo XIII met zijn Encycliek niet gelukken, de schijn-eenheid zijner heerschappij voor die eenheid te doen doorgaan bij wie Gods Woord en de historie kent." Gunning geeft uitzicht door de blik te richten op het Lam van God dat naar Johannes Apocalyps in hoofdstuk 5 de eenheid van de kerk in zich draagt.

Actualiteit

Gelukkig wordt in onze tijd weer meer nagedacht over de eenheid van de kerk, zoals de kerkvaders die altijd hebben gezocht en wilden bewaren. We spreken over het ene lichaam en de Geest van Christus, zoals ook prof. dr. A. van de Beek onlangs betoogde in zijn boek *Lichaam en Geest van Christus, de theologie van de kerk en de Heilige Geest* (Zoetermeer, 2012). Met de kerk van alle eeuwen belijden wij dat Jezus Christus het ene middelpunt is van de kerk.

Dat was ook het uitgangspunt van Gunning's theologie: omdat God één is moet de kerk ook één zijn! Toch mogen we de betekenis van de kerk niet zo accentueren dat ze deel uitmaakt van de heilsgeschiedenis. Dan krijgt de kerk een te massieve plaats. Ook Gunning is zich daarvan bewust. Hij probeert een antwoord te vinden in het evangelie op de vragen die de geschiedenis oproept, als een allerlaatste redding uit de menselijke nood.

Ik kan Gunning hierin alleen maar bijvallen. De kerk is geen 'heilsinstituut' op aarde waardoor de relatie en het delen in de genade van Jezus Christus wordt gewaarborgd. In dit kerkbegrip zit een materialistische gedachtegang die zich vereenzelvigd met het Koninkrijk van God. Dan is zo'n kerk inderdaad verplicht aan haar onderdanen om op het leven toezicht te houden en op alle terreinen haar wil op te

leggen. In een hiërarchische kerkvorm vertegenwoordigt de kerk dan het Koninkrijk van God op aarde.

Toch wordt in het leven van de genade, het leven als iets volstrekt nieuws door de Geest aan de gelovige gegeven. Zo alleen kan de gelovige het tijdelijk leven als een oordeel ervaren, omdat hij door de Geest uitzicht ontvangt op de eeuwige en onveranderlijke wereld van God. Wij worden in dit leven omgeven door de dood waaraan wijzelf ook eenmaal ten prooi vallen. Maar toch is voor de gelovige de dood het einde niet. Door de dood ontvangen wij het leven dat nu al in ons door Woord en Geest is gewerkt. Jezus Christus zegt: "Ik ben de opstanding en het leven, wie in Mij gelooft, zal leven, ook al was hij gestorven, en ieder die leeft en in Mij gelooft, zal niet sterven in eeuwigheid" (Johannes 11: 25,26).

Door de Geest leren wij God aanbidden. Wij zien door de ogen van het geloof wie God is: "In Gods licht zien wij het licht." Pas daarna kunnen wij over God spreken. We beleven eerst de verborgen omgang met God, om daarna te leren en door te geven wie Hij is. Dit in tegenstelling tot gelovigen die het heil in de subjectiviteit eerst in de beleving zoeken en niet in God zelf als het object van ons geloof.

Wanneer die verhouding op de juiste manier door ons wordt gezien, staan wij schuldig tegenover Israël als volk van God en praten we de verdeeldheid (pluriformiteit) en het individualisme in de kerk niet langer goed. Deze wordt dan juist door ons beleden als een zonde voor God, waardoor de arbeid van de liefde in zending en evangelisatie wordt verlamd. Vanuit de eenheid van de kerk doet niet alleen de verdeeldheid van het lichaam van Christus ons pijn, maar ook zij doen ons pijn die de kerk verlaten. Want de eenheid van de kerk kan niet beleefd en beleden worden zonder hen die ons verlieten. Van belang is daarom vanuit de eenheid van God aandacht te schenken aan het eenheidsstichtende karakter van de Geest. Het moet ons niet alleen te doen zijn om een belijdende kerk - dat gaat vaak gepaard met scheuringen, omdat de leer belangrijker is dan het leven - maar vooral om één belijdende kerk die haar middelpunt en eenheid zoekt in Jezus Christus. Zo gezien is de kerk het hart van de wereldgeschiedenis. En als de kerk in dat hart meer ruimte geeft aan God, zal het hart steeds vuriger kloppen, wijder en dieper worden om God de eer te geven en het heil voor de naaste te zoeken.

C. Bos, Benschop

Enkele gedachten naar aanleiding van de aanslag in Boston

Maandagmiddag 15 april eindigde een marathon in Boston met twee explosies, die drie doden en 150 gewonden tot gevolg hadden. Een terreurdaad. De verdachten waren echter niet direct te herleiden tot Afghanistan of Somalië. Ze bleken niet Palestijns, Tunesisch of Irakees, maar Kaukasisch te zijn, preciezer: etnisch Tsjetjeens. Ze leefden tot 2001 in Machachkala, Dagestan, een uur rijden van de grens met Tsjetjenië. Als tienerjongens emigreerden ze naar de VS. 'Tsjetjenië' herinnert ons aan de gijzeling van 800 mensen in een theater in Moskou, zelfmoordaanslagen, de gijzeling van 1100 schoolkinderen in Beslan, en talloze kleinere terreuracties op Russische grond. Nu lijkt het erop dat via deze twee jonge mannen de Kaukasus wordt verbonden met aanslagen in de Verenigde Staten. Hoe valt dat te plaatsen?

Twee Tsjetjeense oorlogen

Tijdens het uiteenvallen van de Sovjetunie in de jaren '90, roept onder leiding van Džjochar Doedajev, Tsjetjenië zich uit tot een soevereine republiek. Doedajev stond overigens bekend als weinig religieus: de *gazavat*, de heilige oorlog zal pas een rol gaan spelen wanneer een Russische invasie dreigt. In 1994 geeft Jeltsin het bevel voor de eerste Tsjetjeense Oorlog. Door het guerillakarakter zal in beide Tsjetjeense oorlogen het Russische leger beestachtig tekeer gaan tegen de burgerbevolking. In 1995 wordt de oorlog onderbroken na een geslaagde gijzelingssactie door aan-

voerder Sjamil Basajev, die gaandeweg steeds meer onder de invloed raakt van radicaal islamisme uit Saoedi-Arabië: het Wahhabisme¹. Onderhandelingen verlopen moeizaam. De Tsjetsjenen worden ervan beschuldigd dat ze deel uitmaken van een internationaal complot om de Kaukasus in een moslimstaat te veranderen. Inderdaad is de oorlog een vruchtbare bodem voor radicalisering. Uiteindelijk wordt een beslissing over de mate van onafhankelijkheid van de republiek uitgesteld tot 2001, een vredesovereenkomst wordt getekend. Tsjetjenië roept zich onder druk van opstandelingen uit tot islamitische republiek en een vorm van *sharia* wordt ingevoerd. Desondanks ontstaan er verschillende machtsgroepen, die zich distantiëren van de gematigder koers van de officiële regering. In 1999 zijn een mislukte aanval op Dagestan en een aantal aan het Tsjetjeens verzet toegeschreven aanslagen aanleiding voor een door Vladimir Poetin voorbereide Tweede Tsjetjeense Oorlog. Steden en dorpen worden verwoest. Een netwerk van controleposten en zogenaamde 'filtratiekampen' moet het verzet terugdringen. Tussen 1999 en 2001 vlucht een groot deel van de bevolking. Rond de 200.000 mensen laten het leven. In 2002 wordt de strijd officieel beëindigd.

Jihad

Vandaag wordt Tsjetjenie met harde hand geregeerd door alleenheerser Ramzan Kadyrov en diens clan. Hij werd, net

als eerder zijn vader Achmat Kadyrov – een voormalige rebellenleider! - door Poetin aangesteld. Het gebied geniet een fragiele vrede en grotere zelfstandigheid dan voorheen. De Kadyrovtsy, milities die direct onder het bevel van de president staan (officieel sinds 2007 opgeheven), de oproerpolitie en de FSB zijn verantwoordelijk voor een groot aantal moorden, martelingen en verdwijningen. De Kadyrovclan bepaalt ook wat de 'traditioneel Tsjetjeense' vorm van *sharia* is. Die is in strijd met de Russische grondwet, maar het Kremlin gedooft dat, zolang de situatie in de regio beheersbaar blijft. De opstandelingen (door de bevolking nu eenvoudigweg allemaal aangeduid als 'Wahhabisten') bieden vanuit de bergen en buurlanden verzet. Ze strijden voor een eind aan het onrecht door de verwezenlijking van een islamitisch Kaukasisch Emiraat. De hele situatie doet denken aan het Syrië van voor de opstanden. Ondertussen wordt in het jihadistisch circuit Tsjetjenië in één adem genoemd met de strijd in Irak, Afghanistan en Syrië. Ongeacht het verschil in context, wordt het dan gezien als één strijd tegen de onderdrukkers van de ware islam. Dat zou kunnen verklaren dat het Kaukasische 'emiraat' afstand neemt van de aanslag in Boston – de opstandelingen in de Kaukasus voeren hun strijd tegen Rusland –, terwijl Tamerlan Tsarnaev, die zich de laatste tijd in zijn afkomst verdiepte, de aanslag wel als een vorm van jihad zag.

Vervreemding

Het oorspronkelijk nationalistisch, juist met dagelijks leven en burgerbevolking verbonden verzet tegen onderdrukking in een bepaald land, wordt zo opgenomen en geplaatst binnen een (islamitische) heilsideologie. Niet langer is de *hoedanigheid* van de overheid in het geding, maar haar *bestaan*. De gegeven orde wordt verlaten of verloren en er moet op een of andere wijze een toekomst worden vormgegeven. Die hele wanhopige protestmars kan zich zelfs in de ziel van een enkel individu afspeelen, dat zijn plaats in de – gebroken – orde van zijn gezin, samenleving en staat niet meer als gave kan ontvangen, een ervaring die overigens ook in Nederland veel breder dan alleen onder kinderen van migranten om zich heen grijpt. Wat gaat hierachter schuil? Ik wil me niet wagen aan een beschrijving van de sociologische processen. Maar het loont de moeite het wereldbeeld te overwegen, dat veel moslims en post-christelijke westerlingen in zekere zin delen. De islamitische versie is als volgt: De mens, als van nature in staat tot het dienen van God, is 'moslim' van geboorte af aan. Hij moet leven in een vanuit de hemel afgesloten, op zichzelf staande wereld. Daar plaatste Allah hem om een test af te leggen: zijn leven. Voorzien van neergezonden wetten is de mensheid eindverantwoordelijk voor haar eigen lot en het welslagen van de samenleving. Wie zo de breuk tussen aarde en hemel niet als zondeval herkent, kan echter de weerbarstigste werkelijkheid (die Salomo

beschrijft met 'ijdelheid,' de doorns en distels uit Genesis 3) niet ontkomen. Zwoegen zonder resultaat kan vertwijfeling en verbittering teweeg brengen.²

Houd stand

Ook in Nederland biedt nu al-dan-niet politiek salafisme voor jongeren een schijnbare uitweg. Het biedt een verklaring voor de ervaring van onrecht en onmacht en kanaliseert de daaruit voortkomende emoties. Het salafisme profeteert een terugtrekking uit de westerse samenleving in een parallelle religieuze gemeenschap en levenswijze, óf de strijd voor een (utopische) toekomst: een vlucht vooruit. Tegen beide, de samenleving ontwrichtende vormen van vluchten nam ooit Luther vanuit Gods woord stelling. Hij vond in het evangelie medicijn tegen de vertwijfeling én verbittering door het eigenmachtig zwoegen in het 'rijk onder de zon'. Om het in een weerbarstig werelds beroep, een familie of een regeerambt glansrijk vol te houden. Het volgende citaat uit zijn aantekeningen op Prediker geeft dit weer: "*Salomo wil echter, dat wij te midden der mensen bezig zullen blijven, de wereld leren kennen, en ons niet van onze arbeid zullen laten afschrikken door haar ondankbaarheid, maar getrouw onze hemelse Vader navolgen, die dagelijks zijn zon doet opgaan over de goeden en de bozen (Mattheus 5: 45).*" De zon vertelt dat de hemel de schepping nooit heeft losgelaten. Het is niet de mens, die de kleine geschiedenis van zijn leven, gezin en werk, of de grotere geschiedenis van de wereld naar een eindoel leidt. Zo vermaant en troost Christus ons aan het begin van elke dag: verlaat de slagorde niet, houd stand. Heb lief. Want de Vader in de hemel laat zijn zon opgaan over bozen en rechtvaardigen.

Annemarie Krijger-van Esch, Rotterdam

Noten

- 1 Wahhabisme: een Ultra-fundamentalistische islamitische stroming, verbonden aan het Saoudische koningshuis. In de 18e eeuw ontstond er rond Muhammad ibn Abd al-Wahhab een opwekkingsbeweging. De beweging putte uit het onderwijs van Ibn Taymiyyah en Ahmad ibn Hanbal. Men streeft naar het herstel van een 'zuivere' islam, vrij van culturele invloeden, door letterlijke lezing van de Koran en hadith, afwijzing van religieuze vernieuwingen en de imitatie van Mohammed en zijn metgezellen, de *salaf* – dit streven wordt door aanhangers zelf vaker 'salafisme' genoemd.) Het is een utopische beweging die het dagelijkse leven wil reorganiseren naar een geïdealiseerd beeld van de moslimsamenleving in de tijd van Mohammed. Geweld mag daartoe volgens sommige salafistische stromingen gebruikt worden, mits aan bepaalde voorwaarden is voldaan.
- 2 In dit licht is het wel begrijpelijker, dat vaker dan eerder werd vermoed, ook hoog opgeleide, jongeren met een sterk verantwoordelijkheidsbesef radicaliseren.